

Жарко ВУЈОШЕВИЋ
Историјски институт Београд
Кнез Михаилова 36/II, Београд, Србија
zarko.vujosevic@iib.ac.rs

ПОВЕЉА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА СТЕФАНА УРОША (ДЕЧАНСКОГ) МАНАСТИРУ ВРАЊИНИ

Апстракт: Рад се бави повељом „господина Далмације, Травуније и Захумља“ цркви Св. Николе на острву Врањини у Скадарском језеру, идентификоване у Архивско-библиотечком одељењу Народног музеја Црне Горе на Цетињу као *пергамент бр. 7*. Ауктор престолонаследник Стефан Урош (Дечански) дестинатару поклања село Орахово и друге поседе у ширем подручју Црмнице, као и део прихода од трга у Св. Срђу. Понуђено је критичко издање документа сачуваног у веома трошном стању, уз реконструкције оштећеног текста, а приложен је и недавно сачињени снимак у боји. Дипломатичком и правно-историјском анализом настоји се утврдити статус повеље, њен однос са документом о истој правној радњи који је издао краљ Стефан Урош Милутин, као и време и околности њеног настанка.

Кључне речи: Стефан Урош III (Дечански), Врањина, Зета, Цетиње, повеља, издање, дипломатичка анализа.

У расправи о манастиру Врањини на (некадашњем) острву у Скадарском језеру из 1870. године архимандрит Нићифор Дучић даје и преглед „крисовуља, које се налазе на Цетињу“, уз кратке описе и коментаре.¹ Међу 11 докумената у списку, под бр. 2 регистровао је исправу „сина Прѣвысокаго краља Уроша“, титулисаног као „Господинь Дальмацие, Графуныне и Захльмие“, којом се манастиру поклања село Орахово у Црмници.² Заједно са повељом о истом правном

¹ Н. Дучић, Врањина у Зети и крисовуље на Цетињу, *Гласник Српског ученог друштва* 27 (1870) 164–192, преглед на стр. 186–192 [N. DUČIĆ, Vranjina u Zeti i krisovulje na Cetinju, *Glasnik Srpskog učenog društva* 27 (1870) 164–192].

² Исто, 187 (транскрипција према аутору). У „пријегледу крисовуља“ постоје и бр. 12. и 13, под којима Дучић сумарно помиње позније документе на италијанском и руском језику – исто, стр. 192.

предмету, коју је представио под бр. 3, приписао ју је Милутину, при чему би прву требало да је издао као престолонаследник, а другу као краљ.³

Дучићева „крисовуља“ бр. 2 спада у оне које „нијесу наштампане ни споменуте у Миклошићевој *Monumenta Serbica*“.⁴ Истраживачи цетињске ризнице после Миклошића и Дучића такође су оставили мало или нимало података о овој исправи. Тако је Иван Јастребов 1879. објавио само неколико до тада неиздатих докумената према преписима у тзв. Зборнику монаха Гаврила из 1721, својеврсном картулару манастира Врађине, који је касније изгубљен.⁵ Међу њима

³ Исто, 187–188. У истом чланку, стр. 170–171, Дучић описује напад одреда Осман-паше скадарског на Врађину у септембру 1843, када је манастир заузет и спаљен. Вероватно су његове повеље и друге драгоцености на Цетиње пренете тек тада, а не још у XV веку, како се раније претпостављало. О томе, уз одговарајућу аргументацију, в. Ђ. БУБАЛО, Средњовековни архив манастира Врађине (прилог реконструкцији), *Стари српски архив* (= *ССА*) 5 (2006) 243–276, стр. 244 [Ђ. BUBALO, Srednjovekovni arhiv manastira Vranjine (prilog rekonstrukciji), *Stari srpski arhiv* (= *SSA*) 5 (2006) 243–276] и М. ГОГИЋ, Гаврилов зборник (прилог реконструкцији), *Историјски записи* (= *ИЗ*) 85, 3–4 (2012) 165–175, стр. 174–175 [М. GOGIĆ, Gavrilov zbornik (prilog rekonstrukciji), *Istorijski zapisi* (= *IZ*) 85, 3–4 (2012) 165–175]. П. РОВИНСКИЙ, О современном состоянии письменных памятников в Черногории, *Журнал Министерства Народного Просвещения*, Пятое десятилетие, ч. 229, 1883, Сентябрь, 56–65 [Р. А. ROVINSKIИ, О современном состоянии письменных памятников в Черногории, *Žurnal Ministerstva Narodnogo Prosvješćenija*, Pjatoe desjatiletie, č. 229, 1883, Sentjabr, 56–65] (овде се цитира према преводу П. РОВИНСКИ, О данашњем стању писаних споменика у Црној Гори, *Записи о Црној Гори*, прир. Д. ЂУПИЋ, Подгорица 2001, 431–439 [Р. ROVINSKI, О данашњем стању писаних споменика у Црној Гори, *Zapisi o Crnoj Gori*, прир. Д. ЂУРИЋ, Podgorica 2001, 431–439]) наводи да су „сви писани документи“ из Врађине „недавно пренесени на Цетиње“ (стр. 432).

⁴ Н. Дучић, Врађина у Зети, 186. Франц Миклошић је на Цетињу борио 1856, где је „нашао неколико“ (*nonnulla invenimus*) повеља: F. MIKLOSICH, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*, Wien 1858, v–vi. У својој збирци објавио их је шест (бр. 22, 32, 93, 94, 130, 453; цетињском фонду припада и потврда которског провидура Алојзија Бафа – бр. 370).

⁵ И. ЈАСТРЕБОВ, Препис хрисовуља на Цетињу о манастиру Св. Николе на Врађини, *Гласник Српског ученог друштва* 47 (1879) 219–231 [И. JASTREBOV, Prepis hrisovulja na Cetinju o manastiru Sv. Nikole na Vranjini, *Glasnik Srpskog učenog društva* 47 (1879) 219–231]. Опис и садржај Гавриловог зборника даје П. РОВИНСКИЙ, О данашњем стању, 432–433, 437–438 и поново на страницама листа *Глас Црногорца* бр. 12 за 1887. годину у чланку под насловом „Поводом брошуре Ф. Миклошића ‚Die Serbischen Dynasten Crnojević‘“ (где најпре бележи да се рукопис „налазио... у цетињској манастирској ризници“, а затим да „тога рукописа у манастиру више нема“). О Гавриловом зборнику в. М. ГОГИЋ, Гаврилов

нема наше повеље, јер је преписивач није ни уврстио у Зборник, како се може закључити на основу (не сасвим прецизних) података саопштених у радовима Павела Ровинског из 1883. и 1887.⁶ Овај руски научник, који је у више наврата боравио у Цетињском манастиру и оставио драгоцене, мада не и систематски изложене податке о у њему тада чуваним документима, имао је увид, као и пре њега Дучић, у две исправе о поклону Орахова Врањини. За разлику од Дучића, приписао их је краљу Стефану Урошу III (Дечанском), сматрајући при том да се ради о оригиналу и препису истог документа.⁷

Научна истраживања средњовековних докумената на Цетињу настављена су тек у другој половини XX века. У међувремену је грађа коју су проучаваоци старина XIX столећа тамо затекли преживела бурну судбину.

Повеља којом се бавимо најпре је са осталим пергаментима (и другим рукописима) пренета из ризнице Цетињског манастира у 1895. године основани Државни архив, смештен у двору краља Николе, такође на Цетињу („Дворски архив“). После неуспелог транспорта приликом повлачења пред аустро-угарском окупацијом крајем 1915, део грађе у лименим сандуцима најпре се нашао у Подгорици, а 1918. поново на Цетињу, где је тајно закопан у дворишту краљеве резиденције. Тек у априлу 1923. материјал је откопан – у сандуцима су били и пергаменти, изједени и тешко страдали од влаге. Након чишћења, сушења и пописивања, што је све потрајало три године, грађа је смештена у Државни музеј на Цетињу, данашњи Народни музеј Црне Горе.⁸ После Другог светског рата збирка пергамената и других

зборник, 165–175. Б. ШЕКУЛАРАЦ, *Дукљанско-зетске повеље*, Титоград 1987, 55 [В. ŠEKULARAC, *Dukljansko-zetske povelje*, Titograd 1987] преноси (ваљда усмену) тврдњу Владимира Мошина да се „овај вриједан рукопис налази у фонду Павла Ровинског у Лењинграду“.

⁶ В. претходну напомену. Уп. М. ГОГИЋ, Гаврилов зборник, 174.

⁷ Најпре 1883. пише о „два примјерка, који се међусобно унеколико разликују“ (П. РОВИНСКИ, О данашњем стању, 437), а 1897. појашњава да је један оригинал, а други копија, дајући и извод из претпостављеног изворника: П. РОВИНСКИЙ, *Черногория в ея прошлом и настоящем* 2/1, Санктпетербург 1897, 35–36 [Р. ROVINSKIИ, *Černogorija v eja prošlom i nastojaščem* 2/1, Sanktpeterburg 1897]. У међувремену је у *Гласу Црногорца* 12 (1887) саопштио списак повеља преписаних у Гаврилов зборник, где је под бр. 7 навео исправу „Стефана Уроша III на(sic!) Орахово“, једину о том правном предмету. Чини се да је и монах Гаврило веровао да се ради о једној исправу у две варијанте. У Зборник је унео ону коју је Ровински сматрао оригиналом.

⁸ О судбини грађе од краја XIX века и посебно о покушају евакуације, закопавању и проналажењу в. П. ШОЋ, Прилози за културну историју Црне Го-

рукописа насталих до XVIII века није припала Архиву Црне Горе, већ је остала у Музеју. Сада се чува у његовом Архивско-библиотечком одељењу (АБО НМЦГ), смештеном у некадашњој „перјаничкој кући“ у комплексу двора краља Николе, адаптираној 1970.⁹

Још пре поменуте адаптације и можда том приликом изведене конзервације оштећених пергамената, Цетиње је 1963. посетио Владимир Мошин. Резултати његових истраживања у вези са нашом повељом објављени су знатно касније и само делимично, најпре у једној расправи из 1977, а затим постхумно у првом тому тзв. *Српског дипломатара* (Зборнику из 2011).¹⁰ У старијој публикацији Мошин је обе исправе о поклону села Орахова Врањини приписао Милутину, држећи се Дучићеве тврдње да је једну издао као престолонаследник, а другу као краљ. Ову прву настојао је да препозна у АБО НМЦГ *пергаменту бр. 2*, у чијем потпису погрешно чита речи „господин Далмације“, посведочене код Дучића, који, додуше, не каже да ли су оне део потписа, или интитулације (в. горе нап. 2).¹¹ И у

ре, Београд 1939, 36–42 [P. ŠOĆ, Prilozi za kulturnu istoriju Crne Gore, Beograd 1939]; Б. ШЕКУЛАРАЦ, *Врањинске повеље*, Титоград 1984, 10 [B. ŠEKULARAC, *Vranjinske povelje*, Titograd 1984]; М. ГОГИЋ, Гаврилов зборник, 165–166 и детаљно уз релевантну документацију Ј. Р. БОЈОВИЋ, Документи о проналаску закопане архиве и црквених ствари у Цетињу 1923. године, *ИЗ* 66, 1–4 (1993) 175–200 [J. R. BOJOVIĆ, Dokumenti o pronalasku zakopane arhive i crkvenih stvari u Cetinju 1923. godine, *IZ* 66, 1–4 (1993) 175–200].

⁹ М. ŠOĆ, Библиотека и архивска грађа у фонду Народног музеја Црне Горе, *Matica* 89 (2022) 565–586, стр. 565. У време наше последње посете Цетињу крајем 2022. Народни музеј је поседовао девет средњовековних пергамената, од којих се шест налазило у Архивско-библиотечком одељењу, а три су била изложена у витринама Историјског музеја.

¹⁰ В. МОШИН, Балканската дипломатија и династичките бракови на кралот Милутин, *Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија* 2, ур. В. МОШИН, Скопје 1977, 89–213, стр. 156–158 [V. MOŠIN, Balkanskata diplomatija i dinastičkite brakovi na kralot Milutin, *Spomenici za srednovekovnata i ponovata istorija na Makedonija* 2, Skopje 1977, 89–213]; *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писам Србије, Босне и Дубровника* 1, прир. В. Мошин – С. Ћирковић – Д. Синдик, Београд 2011, 427–429 [*Zbornik srednjovekovnih ćirilichkih povelja i pisama Srbije, Bosne i Dubrovnika* 1, прир. V. MOŠIN – S. ĆIRKOVIĆ – D. SINDIK, Beograd 2011]. Мошин је на Цетињу боравио заједно са Симом Ћирковићем и Душаном Синдиком, најближим сарадницима на пројекту *Српског дипломатара* Историјског института Београд. У раду из 1977. као годину посете погрешно наводи 1961 – уп. *Зборник*, 21–22; 425.

¹¹ В. МОШИН, Балканската дипломатија, 156–158. После непрецизног описа документа, Мошин закључује да је Милутин Врањини најпре издао повељу као престолонаследник 1273–75, а затим још једну као краљ око 1296.

Зборнику се обе повеље о Орахову атрибуирају Милутину. У дипломатичкој анализи која делом почива на Мошиновој заоставштини закључено је да су обе „краљевске“, али да ниједна није оригинал.¹²

Тешкоће са којима се у раду на веома оштећеним документима суочио Мошин представљале су нарочито велики изазов за његовог ученика Божидара Шекуларца. Истражујући у Архивско-библиотечком одељењу Народног музеја после конзервације страдалих исправа, он се позабавио и документом који је предмет наше пажње – АБО НМЦГ *пергаментом бр. 7*. Резултати које је објавио у две монографије, засноване на његовој магистарској и затим докторској тези (одбрањене 1980. и 1985. године), унели су додатну збрку у ионако непотпун и нејасан увид у читав врађински фонд.¹³ У поглављима везаним за нашу повељу, као и другу о поклону Орахова (АБО НМЦГ *пергамент бр. 2*), налазе се нетачни и непрецизни описи, као и погрешне атрибуције, понекад противречне у односу на исказе самог аутора на другим местима. Тако у глави V прве публикације, говорећи о повељи „господина Далмације, Травуније и Захумља“ описује погрешан документ (*пергамент бр. 2*), док у глави VI даје опис, читање делова текста и црно-бели снимак *пергамента бр. 7* (слабог квалитета), али га забуном поистовећује са повељом краља Стефана Уроша II Милутина коју је према препису из Гавриловог зборника објавио Јастребов.¹⁴ Друга монографија појачава забуну: за Дучићеву „крисовуљу бр. 2“ не помиње се да је уопште сачувана, тако да се уз цитирање његовог описа и уважавање Мошинове аргументације из 1977 (в. горе нап. 10) констатује да се ради(ло) о повељи престолонаследника Милутина; у следећем одељку говори се о *пергаменту бр. 7*, опет уз погрешан опис, као да је то повеља краља Милутина из Гавриловог зборника.¹⁵

Претходно је у свој дипломатички преглед Милутинових исправа унео само ову другу, још тада наводећи годину вероватно према (по свему судећи) произвољном датирању Новаковића: В. МОШИН, Повеља краља Милутина – дипломатичка анализа, *Историјски часопис* 18 (1971) 53–86, стр. 60 [V. MOŠIN, Povelja kralja Milutina – diplomatska analiza, *Istorijski časopis* 18 (1971) 53–86] (уп. С. НОВАКОВИЋ, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 579–581 [S. NOVAKOVIĆ, *Zakonski spomenici srpskih država srednjega veka*, Beograd 1912] – „око 1296“).

¹² *Зборник*, 423–425, бр. 117 (АБО НМЦГ *пергамент бр. 2*), 427–429, бр. 118 (АБО НМЦГ *пергамент бр. 7*).

¹³ Б. ШЕКУЛАРАЦ, *Врађинске повеље*; ИСТИ, *Дукљанско-зетске повеље*.

¹⁴ ИСТИ, *Врађинске повеље*, 45–48 (глава V), 49–53 (глава VI).

¹⁵ ИСТИ, *Дукљанско-зетске повеље*, 72–74 (повеља „престолонаследника Милутина“), 74–79 (повеља „краља Милутина“). Пишући у истој књизи о *пер-*

Није чудо што су уз овакав истраживачки досије изостали поуздани закључци о статусу и атрибуцији повеља о поклону села Орахова манастиру Врањини. Иако је остварио кључни искорак у презентацији и анализи читавог врањинског корпуса, ни Ђорђе Бубало без непосредног увида у документе није био у прилици да разреши све недоумице.¹⁶ Исправу „господина Далмације, Травуније и Захумља“ сматрао је изгубљеном, а као њеног ауктора уз одговарајућу аргументацију предложио је сина краља Милутина, престолонаследника Стефана Уроша (Дечанског).¹⁷ С друге стране, веровао је да се Милутинов правни акт о истом предмету у АБО НМЦГ сачувао у два примерка: оригиналу (*пергамент бр. 7*) и препису (*пергамент бр. 2*).¹⁸ Бубаловом анализом, изведеном на основу расположивих дипломатичких елемената и у контексту других релевантних повеља манастира Врањине, коначно је постављен чврст ослонац за даља истраживања, која су се ипак морала спровести на лицу места.¹⁹

Када смо 2016. први пут прегледали пергаменте у АБО НМЦГ, посебну пажњу смо обратили на оне чији је предмет поклон села Орахова манастиру Врањини. Уверење да се ради о два посебна документа, а не о једној дипломатичкој јединици (истог ауктора) сачуваној у два примерка, потврђено је 2022, када нам се указала прилика за ново, темељније истраживање непосредним увидом у грађу.²⁰ Прелиминарне резултате објавили смо на европском порталу повеља средњег и раног новог века www.monasterium.net, који уређују струч-

гаменту бр. 2 (стр. 66–68), Шекуларац даје читање остатака текста и тај документ приписује краљу Урошу I.

¹⁶ Ђ. БУБАЛО, Средњовековни архив, 253–259.

¹⁷ Исто, 253–254. Аукторство Стефана (Дечанског) као „младог краља“ (rex iuvenis) заступали су још L. THALLÓCZY – C. JIREČEK – E. SUFFLAY, *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia* 1, Wien 1913, 205 (такође без аутопсије).

¹⁸ Ђ. БУБАЛО, Средњовековни архив, 254–259. Као што смо поменули горе (нап. 7), закључак о оригиналу и препису исте повеље (обрнуто од Бубала) изнео је Ровински, али је аукторство приписао краљу Стефану (Дечанском).

¹⁹ Бубалови резултати, додуше, уопште нису узети у обзир приликом приређивања *Зборника* (в. горе нап. 12). Пуно поверење поклања им Н. ПОРЧИЋ, Краљеви документи, *Свети краљ Милутин: владар на раскршћима светова*, прир. С. ПИРИВАТРИЋ – С. МАРЈАНОВИЋ-ДУШАНИЋ – Д. ПОПОВИЋ, Београд 2022, 275–311, стр. 281 и нап. 13 [N. PORČIĆ, *Kraljevi dokumenti, Sveti kralj Milutin: vladar na raskršćima svetova*, прир. S. PIRIVATRIĆ – S. MARJANOVIĆ-DUŠANIĆ – D. PEROVIĆ, Beograd 2022, 275–311].

²⁰ Срдачну захвалност на сарадњи и предусретљивости дугујемо особљу АБО НМЦГ.

ни сарадници удружења International Centre for Archival Research (ICARUS) са седиштем у Бечу.²¹ На наредним страницама изнећемо детаљну анализу *пергамента бр. 7* – најпре опис и критичко издање (уз фотографију), а затим и разматрање његових дипломатичких особености, статуса, атрибуције и изворне вредности у правно-историјском контексту.

АБО НМЦГ *пергамент бр. 7* исписан је уредним полууставом у 49 редова рачунајући и потпис, при чему је овај изведен преко 46, 47. и 48. реда (највиша титла уз слово „л“ у речи „крал“ допире до 42. реда). Чува се урамљен у стакло, због чега полеђина није видљива.²² На пергаменту су уочљиве урезане линије за редове, као и оквир за читав текст; исти поступак могли смо да региструјемо на још неким документима из ове збирке – *пергаменту бр. 2* (који представља другу исправу о Орахову) и *пергаменту бр. 6* (повеља краља Душана из 1340?).²³ Документ је веома оштећен. Недостају читави делови пергамента – изгубљен је леви горњи угао по дужини до око трећине (до 16. реда укључно), а по ширини до половине; уништени су знатни делови у горњем десном и доњем левом углу, као и уз десну маргину мало ниже од средине; на местима пресавијања су веће или мање лакуне. Остаци текста су услед влаге знатно избледели, нарочито у средњем делу, између 17. и 33. реда. Упркос оштећењима, димензије документа је могуће утврдити: 385 x 285–290 mm (дужина x ширина).²⁴

²¹ Прилог се може наћи у збирци „Cetinje: Die Urkunden der Herrscher von Serbien und Zeta in den Sammlungen von Cetinje (1212?–1495)“, чија је израда у току (Sammlung ca0f8ea7-3cc6-48cc-8f8e-a73cc618cc34 - Monasterium.net). Дата је и транскрипција текстова оба документа (*пергаменти бр. 7 и 2*) без критичког апарата, због техничких ограничења презентације у електронском облику.

²² Урамљивање је изведено вероватно 70-тих година прошлог века (уп. Б. ШЕКУЛАРАЦ, *Врађинске повеље*, 10 и нап. 27 доле). Додуше, ни полеђина пергамената који нису у рамовима (нпр. *пергаменти бр. 5 и 6*) не може се видети, пошто је приликом сређивања откопане архиве сваки од њих „припучен на засебни картон“, како пише у одговарајућем извештају из фебруара 1925 (Ј. Р. БОЛОВИЋ, *Документи о проналаску*, 183).

²³ За Душанову повељу в. Ђ. БУБАЛО, *Средњовековни архив*, 263–265.

²⁴ Док Б. ШЕКУЛАРАЦ, *Врађинске повеље*, 49 и исти, *Дукљанско-зетске повеље*, 74 даје приближно исте вредности, *Зборник*, 427 грешком „скраћује“ документ на 335 mm. С обзиром на оштећења, треба узети у обзир теоретску могућност да се пергамент протезао и нешто ниже испод потписа, нарочито ако је постојао печат. Трошно стање у коме се данас налази *пергамент бр. 7* (слично осталима у АБО НМЦГ) свакако је у највећој мери последица чињенице да је неколико година лежао закопан у земљи. Међутим, на основу бележака из

Увидом у сачуване делове документа употреба киноара и присуство графичких симбола запажају се само у потпису. Црвеном бојом изведене су речи „Стефан Урош краљ“ (сегментирано у лигатурама), као и по један крст испред и иза њих. На два места могу се уочити речи исписане другим мастилом у односу на остатак основног текста – нешто дебље и тамније. У првом случају ради се о правци једног међника у 28. реду (прве две речи после лакуне ближе левој маргини), а у другом о додатном приходу који се манастиру Врањини додељује од царине на неком непознатом мосту („броду“, ред 47–48). Утисак је да додатак у последња два реда потиче од исте руке која је исписала повељу, а јасно се види да је унет пре потписа. С друге стране, исправка у 28. реду изведена је другачијим типом писма (брзописом), а она се нашла и у тексту друге повеље о Орахову (према издању преписа *пергамента бр. 2* у Гавриловом зборнику).²⁵ О овери документа печатом може се само нагађати на основу обавештења Дучића и Ровинског (в. нап. 24), док о каснијим записима због оштећења и прелепљене полеђине нема података – уочљив

XVIII и XIX века може се закључити да су повеље врањинског фонда и пре тога биле оштећене услед неадекватног чувања. Још је њихов преписивач монах Гаврило 1721. године забележио како су „русоволи wt многих времен престарали и предрти и замрлати“ (И. ЈАСТРЕБОВ, Препис хрисовуља, 220), док Н. Дучић, Врањина у Зети, 187 саопштава да су печати „покидани, и само се мјеста познају где су били“. Слично обавештење о изгубљеним печатима 1883. преноси П. РОВИНСКИ, О данашњем стању, 437, додајући да су „неке повеље сасвим изблиједјеле од старости, а такође су јако искварене на превојима“. О немару према овим документима можда сведочи напис Филипа Радичевића из 1890. о томе како је повељу краља Владислава (касније изгубљену) „1862. нашао у подруму Цетињског манастира“ (навод према Ђ. БУБАЛО, Средњовековни архив, 252; уп. Б. ШЕКУЛАРАЦ, *Дукљанско-зетске повеље*, 61).

²⁵ Реч је о међнику планине Селца по имену Брштанова стена (И. ЈАСТРЕБОВ, Препис хрисовуља, 225). С обзиром на појаву „десетеричког и“ (i) у овој исправци, може се претпоставити да је она унета најраније крајем XIV века (уп. В. ПОЛОМАЦ, *Језик повеља и писана Српске деспотовине*, Крагујевац 2018, 54–58 [V. РОЛОМАС, *Jezik povelja i pisama Srpske despotovine*, Крагујевац 2018]). Чињеница да је преноси и Гаврилов препис *пергамента бр. 2* оставља могућност да је и у том документу на одговарајућем месту изведена иста корекција. Другачије мастило у поменутих редовима, и можда још некима на у међувремену изгубљеним деловима *пергамента бр. 7*, подстакло је Ровинског на закључак да је овај документ препис, и то са *пергамента бр. 2* (в. горе нап. 7; П. РОВИНСКИЙ, *Черногория* 2/1, напомена на стр. 35: то је „копија, судећи по додацима и исправкама“ – превод наш; уп. Ђ. БУБАЛО, Средњовековни архив, 255–256, нап. 26).

је само нејасан траг (кружног облика?) црним мастилом у доњем делу имена „Урош“ у лигатури потписа.

Једини покушај целовитог издања *пергамента бр. 7* штампан је у *Зборнику* из 2011. године, додуше уз доста празнина, нарочито у скоро потпуно избледелом средњем делу повеље. Судаћи по коментару и напоменама уз тај текст, реч је о Мошиновој транскрипцији, састављеној непосредним увидом у оштећени документ 1963. године и са реконструкцијама према Дучићу (интитулација) и Гавриловом препису *пергамента бр. 2*.²⁶ Дучић је у кратком изводу пренео још један део интитулације и почетак диспозиције, док је Шекуларац понудио читање још увек видљивих делова текста у појединим редовима.²⁷

Наше издање које следи заснива се на аутопсији и фотографијама које смо начинили током рада у АБО НМЦГ.²⁸ Реконструкције изгубљеног и оштећеног текста, смештене у угласте заграде, изведене су према фрагментима код Дучића и одговарајућим местима у *пергаменту бр. 2*, и то на основу Гавриловог преписа (у издању Јастребова) и извода из оригинала које је објавио Ровински.²⁹ Ознаке почетака редова су двојаке: бројеви у облим заградама дати су према процени без јасног увида, док бројеви у равним заградама означавају мање или више сигурну позицију. Ортографија у реконструисаним деловима по могућности је уподобљена оригиналу, према посведоченим облицима. Интерпункција је у складу са правописом савременог српског језика, а подела на пасусе узима у обзир дипломатичке и логичке целине текста документа. Скраћенице су разрешене, а пасажии преузети из релевантних извода или издања (Дучић, Ровински, Јастребов), као и

²⁶ *Зборник*, 427–429 (бр. 118). *Пергамент бр. 2* Мошин је називао „парном повељом“.

²⁷ Н. Дучић, Врађина у Зети, 187; Б. ШЕКУЛАРАЦ, *Врађинске повеље*, 50–52 (на стр. 51 је црно-бели снимак на коме је могуће препознати само потпис, уз легенду са погрешном атрибуцијом документа; то је ваљда на стр. 50 поменути фотографија из 1977. повеље „у рестаурираном стању“).

²⁸ Применом одговарајућих компјутерских програма, на дигиталним снимцима су се нека места у оштећеним деловима текста указала јасније него приликом непосредног увида у документ. Ова обрада фотографија најпре је изведена у Центру за дигиталну хуманистику Универзитета у Келну (Cologne Center for eHumanities – ССeН), а затим и у Аудиовизуелном архиву и центру за дигитализацију САНУ. Стручњацима из поменутих установа срдечно захваљујемо на драгоценој помоћи.

²⁹ И. ЈАСТРЕБОВ, *Препис хрисовуља*, 224–226; П. РОВИНСКИЙ, *Черногория* 2/1, 35–36. Код различитих транскрипција предност смо начелно давали Ровинском, пошто његово издање почива на изворнику.

(само значајнија) разнотченија у односу на Мошина и Шекуларца посебно су истакнута у напоменама.³⁰

[Благо и чѣстно что ѣсть Богоу благооугодно] чѣсть(?)³¹ творити светымъ и бо[жѣственнымъ] црквамъ, (2) сего бо ничтоже красен несть: ни среб]ро, ни злато, ни каменье мн[огоценно, ни бисерска красота. (3) Того бо ради, изволи кралѣвство] ми сиѣ доброѣ дело и всх[отевъ] приложити сиѣ мое малое (4) приношение еже къ светому Николе рекше оу Вра]нинѣ. ІАко[же] рекаль еси (5) въ светемъ твоѣмъ Евангели: „Да просветит се свѣтъ вашъ предъ чло]вѣки, и оуз[реть] ваша добра дѣла, (6) и прославетъ СѸтца вашего, иже ѣсть на небесехъ.“³² И паки: „Любеи ме, възлюблѣнь боудет Оцемъ моимъ, (7) и къ нему идѣве, и обители оу него сѣтвориве“³³ – да и насъ грѣшнихъ и недостоинихъ рабѣ своихъ изведеша (8) отъ адскихъ нерешимихъ оузъ. И съ своими] оученики [и апостоли и свети]тели |9| [поставивъ различна свѣтила и рекъ имъ оучити людие], иже стежа чѣстною крвию:³⁴ „Иже вероу |10| [иметь и крстит се, спасень боудеть.“³⁵ Да понеже] сиа(?) вѣлика вѣбована речена быша [любештим те, |11| Спасе мои, и азъ грѣшни дрзае припадаю къ] неизреченномуу твоѣмоу чловѣколюбию. И си мали |12| [начетакъ приношения приношоу твоѣмоу милосрдию, іако] милость твоја дасть ми благы животъ и грѣхомъ |13| [раздрешеніе и въ боудоуштемъ вѣще причестіе царст]вѣа небеснаго.

Тѣмъже и азъ, [грѣшны]³⁶ Стефанъ Оурошъ, синь |14| прѣвысокаго крала Оуроша,³⁷ по милости Божиѣи господинь Д]альмациѣ,³⁸

³⁰ За основна начела у вези са транскрипцијом в. Ж. ВУЈОШЕВИЋ, Архилевичка хрисовуља цара Стефана Душана, *Иницијал. Часопис за средњовековне студије* 1 (2013) 241–254, стр. 244, нап. 11 [Ž. VUJOŠEVIĆ, Arhiljevička hrisovulja cara Stefana Dušana, *Inicijal. Časopis za srednjovekovne studije* 1 (2013) 241–254].

³¹ Мошин и Шекуларца: „еже ѣсть“ (тако и у Гавриловом препису *пергамент* бр. 2).

³² Мт 5,16.

³³ Јн 14,21.23.

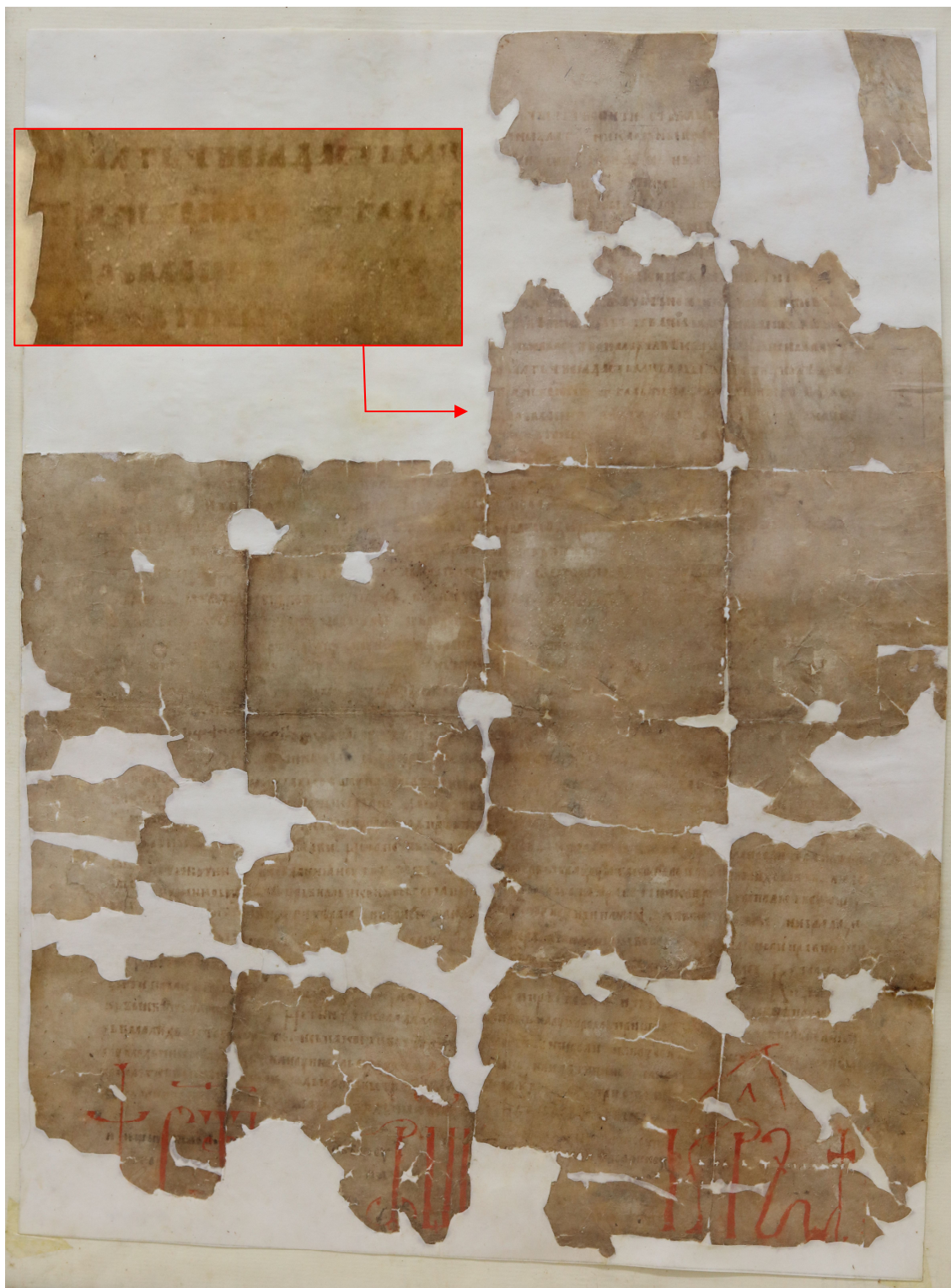
³⁴ Дап 20,28.

³⁵ Мк 16,16.

³⁶ Речима „и азъ грѣшны“ почиње извод Ровинског према оригиналу *пергамент* бр. 2.

³⁷ „Синь прѣвысокаго крала Уроша“ – реконструкција према Дучићу (нема у тексту *пергамент* бр. 2).

³⁸ Мошин је успео да прочита „...лѣмациѣ“.

Повеља престолонаследника Стефана Уроша (Дечанског) манастиру
Св. Николе на Врањини (Цетиње, АБО НМЦГ *пергамент бр. 7*);
детал: део интитулације са поменом Далмације у 14. реду.

[Трафуньне и Захльмиє,³⁹ господствоуюштоу ми ... |15| ... И видѣвъ азъ създаныє храма Светаго Николи оу встровѣ рекьше оу Вранынѣ.

(16) И испросихъ оу господина ми и родителя ми прѣвисокаго крапа Оуроша, съ ѱговьмъ милостию и испрошениємъ и даныємъ (17) дахъ село оу Штръмьници именовъ СѢрахово съ людьми и съ вьсѣми моєгами. А оу томъ сель оу име:⁴⁰ ... (18–20).]⁴¹

[И] придахъ(?) [междуо Лимланьми и междуо СѢраховомъ |21| по-лоуждрѣбицоу Штититар]ѣ съ лю[дьми]. А меге селоу томоу: вдь Го[дина оу Мѣле, оу Соутоморьштицоу, оу Риги |22| потоць], вбрьхъ Ридега потока оу Плочоу, вдь Плоче по дѣлоу [оу доубъ Троіа-нь, вдь доуба право при Штрѣбинѣ оу ками вбѣли, (23) вбѣ лѣвоу страну Морача оу връхъ Бѣласице, втгоуда оу Липовоу продоль, оу лакѣтъ право оу рѣкоу прѣма Быгороу, (24) низъ рѣкоу оу Крѣ-поу, вдь⁴² вьне стране оу Чрѣмьшичьскоу скалоу поврѣхъ дѣла оу Чрѣленоу пештероу, вдь Чрѣлене пештере право оу Кошоуте корита,⁴³ (25) вдь Кѣтоуньна оу границуоу оу кѣтоуньскоу.

И сиа оутврѣдивъ, дахъ планиноу междуо Бытомъ и междуо Чрѣмь-ницомъ именовъ Сельца. (26) А меге планинѣ тои: вдь Быта оу Нѣ-галицоу поврѣхъ Чрѣтеника како се ками вали кѣ Сельцемъ, (27) по вѣнцоу Голихъ странъ оу скалоу междуо Прѣдынами⁴⁴ и междуо |28| Сельци оу Б]рштановоу стѣноу,⁴⁵ [вдь врѣль оу скалоу ниже Бѣзо-виць, вдь тоуда прѣзъ Люти на Пачерадѣ и оу врахъ, (29) вдь Паче-рада оу границуоу оу Кокоринѣ калѣ, съ Кокорина кала право оу Жи-довоу моукоу, вдь Жидове моуке право впетъ (30) оу Нѣгалицоу.]⁴⁶

³⁹ „Господинѣ Дальмациє, Трафуньне и Захльмиє“ – реконструкција према Дучићу.

⁴⁰ Од речи „И видѣвъ азъ“ до речи „у томъ сель“ реконструкција према Дучићу. Мошин реконструише према Дучићу уз последње речи: „мегами у томъ сель“. Ровински према *пергаменту бр. 2*: „А у томъ сель у име“.

⁴¹ У тексту *пергаменту бр. 2* следи набрајање зависних људи.

⁴² Према Гавриловом препису („отъ“). Ровински ову реч изоставља.

⁴³ Код Ровинског „у Кошоуте – корита“ стоји у загради (да ли је тако прочитао у *пергаменту бр. 7*, за који је веровао да је копија, или у непознатом „каснијем препису из XVIII века“ који помиње у напомени? – П. РОВИНСКІЙ, *Черногория* 2/1, 35–36; уп. Ђ. БУБАЛО, *Средњовековни архив*, 255 и нап. 25). На том месту у Гавриловом препису: „у Катунѣ“.

⁴⁴ Ровински у загради додаје „прѣлинами“ (према *пергаменту бр. 7?*). Гаврилов препис: „праинами“.

⁴⁵ Видљива преправка (в. горе стр. 7 и нап. 25).

⁴⁶ Прекид текста *пергаменту бр. 2* у издању Ровинског (ниже још један краћи извод).

И дахъ свѣштоу [на просвештение Светоу Николи отъ трга Светаго Сергиа вса]31|ко годиште [р. перпер, одъ Никола дне, д]о Никола дне да [се оузима, чим се цркви любви.]⁴⁷

[...] (32) [...] прѣвисо(?)... |33| ...ови. И светопочивш...(?) [...] ми родитель пр...⁴⁸ |34| [Светаго Николѣ]⁴⁹ даниа и оутврдения, по томоу же вбразоу и такожде и к[ралеvство ми сътвори]хъ(?) ми[лостъ]⁵⁰ люде|35|[мъ Светаго] Николи,⁵¹ всемъ прѣвимъ и кои-хъ съмъ ја придаль: [да не] работаю работе никторе господствоуштоу|36|моу, [ни дани да]ю, ни поути тѣраю, ни во-иске воюю, ни поутнике приплачаю, ни виноградь теже, ни градъ зи|37|ждоу, [ни позоби даю, ни каштане, ни пасъ хране. Отъ сва-кие дани] свободихъ вѣсакими правинами, |38| [разве да соу ра-ботници савршени Светоу Николи.⁵²

И иако семоу бити тврѣдоу и] непоколѣблимоу. Кто ли [се |39| об]ретѣ [сие потворивъ, или господствоуеи, или съродникъ кра-левства ми, или кога] изво[ли Богъ] |40| бити по мнѣ кралевствоу-юшта, да моу је соуп[ърникъ Богъ] и прѣсвета Богородица, и чѣст-нии крстъ⁵³ [да моу не б]оуде помоштни|41|къ въ си вѣкъ, [ни въ придоушти,] и светии Никола да моу је соупърникъ на второмъ⁵⁴

⁴⁷ У продужетку *пергамента бр. 2* (према Гавриловом препису): „И виде кралевство ми роусоволе господина ми деда куръ Сави и светопочившега го-сподина и деда ми краля Владислава и господина и родителя превисокаго краля Оуроша“. У изводу из тог документа Дучић испушта „и деда краля Вла-дислава и господина“, мада у коментару на следећој страни као ауктора поми-ње Милутина, „нука краља Владислава“(!) – Н. Дучић, Врањина у Зети, 187–188 (његова „крисовуља“ бр. 3).

⁴⁸ Могућа реконструкција садржаја претходног текста: у 32. реду се (по-ново) помиње дозвола оца, „превисоког“ краља Уроша, а у 33. реду (уопште-но?) повеље претходника.

⁴⁹ Ова реконструкција према Мошиновом читању не делује поуздано. Чини се да на том месту има више нејасних речи, можда три од почетка реда.

⁵⁰ Могуће и другачије читање: „такожде и ја сътворихъ милостъ“.

⁵¹ Читање последње три речи је несигурно. Трећу Мошин чита као „да-нымъ“.

⁵² У продужетку текста *пергамента бр. 2* (према изводу Ровинског): „И іеще придахъ вѣдъ Чръне-горе вѣдъ арбанасъ васила съ дѣтию, да іесть такожде работъникъ съ дѣтию светоу Николѣ“. С обзиром да на овом месту недостају делови *пергамента бр. 7*, није јасно где је Шекуларец прочитао „од ... рнегорне отъ арбанасъ Василиаде работникъ свѣтоу Николѣ“, поготову што за тај пасаж не би било простора.

⁵³ И на овом месту читање Шекуларца је непоуздано: „пресвета ... (за-тим у следећем реду?!) и чѣстнии крстъ...“.

⁵⁴ Нејасно место: између „на“ и „второмъ“ види се „оу“.

пришьствию.⁵⁵ [А оть вла]стель велики|42|хъ и малихъ, кто се обрете исьпаковитвь [что любо домоу Светаго] Николи, или оу селѣ[хъ, или оу] людехъ, или |43| оу медъникъ сель [техъ,] или оу иномъ, [или Сръбинъ,] или Латининъ, или [Аръбанасинъ,] или Влахъ, [да] при|44|ми гнѣвь [и наказан]ие вдь королевства ми [и да плати кра]левствоу [ми] триста пе[рпер.

(45) Сего ради подписоуе королевство] ми ва свѣдѣныи всѣм. И дек...(?)⁵⁶ [...] |46|⁵⁷ ...соу...

|47| И њште приложи ... свѣштоу ...ѣ царинуо брод ... |48| ...то ... ра ... на ...⁵⁸

|49| + СТЕФАНЪ УРГОШЪ КРАЛ +

Текст почиње аренгом чија је тема дарежљивост према Цркви као предуслов спасења, обећаног онима који љубе Господа и верују у њега. Ради се о јединственом саставу, праћеном одговарајућим новозаветним цитатима, какав се у познатом дипломатичком материјалу дословно понавља само још у *пергаменту бр. 2*, али садржи и пасаж присутан у претходним повељама за Св. Николу Врањинског, које су издали краљ Владислав и краљица Јелена.⁵⁹ После интитулације, највећим делом реконструисане према Дучићу, следи кратка експозиција, где аутор каже да је „видео“ храм Св. Николе на острву Врањини.⁶⁰ У диспозицији најпре истиче да је уз дозволу свог оца

⁵⁵ Мошин: „и светии Никола да моу [је соупърникъ] (затим грешком умеће „и прѣсвета Богородица и вѣ боудоуштемѣ вѣкоу и“) на второмѣ пришьствию“.

⁵⁶ Једва видљива слова на овом месту можда припадају формули датума (у том случају био би 8. децембар?).

⁵⁷ Овај ред исписан је изгледа само по средини листа („...соу...“ је ближе десној маргини).

⁵⁸ Редови 47 и 48 исписани су другим мастилом, а преко њих је изведен потпис. Мошин: „И њште приложиѣштоу wt то... ..ра... на ...ѣ царинуо брод“. Шекуларец (без реконструкција): „И њше приложи ...ѣштох(!) ... wтта ... га ... на ...ѣ царинуо брод“. Обојица смештају остатке текста 48. реда у претходни.

⁵⁹ Поменути пасаж налази се у редовима 7–10 наше повеље (кратка молитва за спасење уз цитате Дап 20,28 и Мк 16,16). За одговарајућа места у ранијим исправама в. *Зборник*, 162 (Владислав – према Миклошићу), 260 (Јелена – према Јастребову).

⁶⁰ Иако се у литератури доследно говори о манастиру (што Врањина јесте и данас), у свим познатим документима за Св. Николу Врањинског дестинатар се адресира као црква (у нашој повељи: „храм“, ред 15; „црква“, ред 31; „дом Св. Николе“, ред 42 – сва места реконструисана). У дипломатичком материјалу статус манастира ипак потврђује помен „црноризаца“ и „братије“ у исправи Саве

„превисоког краља Уроша“ (реконструисано према Дучићу) дестинатару поклонило село Орахово у Црмници са људима, а затим додаје и друге прилоге: „полуждребицу“ Штититаре уз навођење граница, планину Селца такође са пописом међа, као и годишњи приход („свећу“) од трга у Св. Срђу у износу од 100 перпера, чиме је заправо потврђен дар краљице Јелене.⁶¹ Следи вероватни помен повеља претходника, по чијем узору ауктор додељује имунитете манастирским људима, онима који су то били раније и онима које је он приложио, тако да буду „работници савршени Св. Николе“ (ред 32–38).⁶² Духовна санкција односи се на будуће владаре који пониште наведене одлуке, а којима треба да суде Бог, Богородица, часни крст и Св. Никола – исти „осветници“ који се јављају и у повељама Владислава и Јелене.⁶³ С друге стране, преступницима из реда властеле, „велике и мале“ различитог порекла („Србин, Латинин, Арбанасин, Влах“), намењена је световна санкција: „гнев и наказаније“ од краља и 300 перпера (ред 41–44). Пасаж о овој врсти казне, као и короборација, дословно су преузети из Јеленине повеље.⁶⁴ У наставку се можда назире формула датума (в. горе нап. 56), а затим следе дописани редови о додели прихода од неке непознате царине (ред 47–48; в. горе код нап. 24 и 25). Преко тих и још неколико редова у дну текста изведен је потпис „Стефан Урош краљ“.

Немањића из 1232/33: F. MIKLOSICH, *Monumenta Serbica*, 17 (о документу приписаном првом српском архиепископу в. Ђ. БУБАЛО, Средњовековни архив, 247–251).

⁶¹ Убикацијом наведених топонима позабавио се Г. ШКРИВАНИЋ, Властелинство Св. Николе Врањинског, *ИЗ* 16, 3–4 (1959) 37–44, стр. 41–42 [G. ŠKRIVANIĆ, *Vlastelinstvo Sv. Nikole Vranjinskog*, *IZ* 16, 3–4 (1959) 37–44] (уз појашњење да „полуждребица значи неку врсту поповског имања“ у нап. 17 и карту на стр. 39; иако се аутор опредељује за облик „Штитаре“, назив са још једним слогом „-ти-“, потврђен је и код Ровинског и код Јастребова према Гаврилу, док се одговарајуће место у оба документа, *пергаменту бр. 7* и *пергаменту бр. 2*, због оштећења не може видети). Приход од 100 перпера од Св. Срђа први пут се помиње у повељи краљице Јелене: *Зборник*, 261.

⁶² Израз “работници (савршени) Св. Николе“ налази се и у повељама Саве и Владислава (F. MIKLOSICH, *Monumenta Serbica*, 19; *Зборник*, 163). Сами имунитети набројани су у Савиној и нешто опширније у нашој повељи.

⁶³ *Зборник*, 163, 261. У Владислављевој исправи налазимо исти формулар, док је у Јелениној нешто другачији, можда и због интервенција преписивача Гаврила.

⁶⁴ *Зборник*, 261. Овде се, додуше, помиње износ од 500 перпера, како га је пренео монах Гаврило. Код Владислава се наводи иста *roena temporalis* (гнев и наказаније, 300 перпера), без навођења статуса могућих преступника: исто, 163.

Да је Стефан Урош (Дечански) као наследник престола заиста даровао повељу Св. Николи Врањинском посредно и непосредно потврђују још неки каснији документи. Најсигурнији је помен у исправи истом дестинатару истог ауктора, издатој после 1321, где сам наводи да је претходну „записао“ у време када „господовах Зетом“ и (на другом месту) „када не бих краљем“.⁶⁵ У литератури је остао траг и о повељи његовог оца, краља Милутина, којом Врањини дарује село Лимљане. Та исправа, наводно из 1317/18, уз потврду конститује и да „село Орахово приложи Стефан, син краљевства ми“.⁶⁶ Када је много касније манастиру потврдио овај поклон, Иван Црнојевић је преписао целу повељу Уроша III (како наводи Ровински) и при дну текста додао како је у њој пронашао прераду „једне границе“. Ради се о међнику Брштанова стена (в. горе нап. 25), који је унет „другом руком и другим мастилом“.⁶⁷ Пошто смо раније закључили да је исправка вероватно уписана и у другу повељу о Орахову (*пергамент бр. 2*), ипак није јасно који од два документа је Иван Црнојевић потврдио и на ког је „господина краља светог Стефана“ као њеног ауктора мислио.

По садржини и у правном смислу, једина права и сачувана потврда повеље престолонаследника Стефана Врањини о Орехову у

⁶⁵ Б. ШЕКУЛАРАЦ, *Дукљанско-зетске повеље*, 81; П. РОВИНСКИЙ, *Черногория* 2/1, 36 (овде и у даљем тексту цитирана места из повеља дајемо у језички осавремењеном облику). О овој повељи краља Стефана Уроша III, којом се манастиру потврђује село Брчели као дар казнаца Дмитра, в. Ћ. БУБАЛО, *Средњовековни архив*, 260–261.

⁶⁶ Документ није сачуван, а од истраживача га помиње једино Ровински. Наводи га најпре под бр. 1 у оба своја списка повеља преписаних у Гаврилов зборник (П. РОВИНСКИ, *О данашњем стању*, 438; чланак у *Гласу Црногорца* бр. 12 за 1887 – в. горе нап. 5), док касније даје и шири извод, без обавештења да ли то чини из оригинала, или из неког преписа (П. РОВИНСКИЙ, *Черногория* 2/1, 35). За коментар о статусу ове повеље в. Ћ. БУБАЛО, *Средњовековни архив*, 259–260.

⁶⁷ Ни повеља Ивана Црнојевића од 29. маја 1490, у коју би као трансумпт требало да је преписана исправа о Орахову, није сачувана (постоји податак да се један њен препис налазио у старој Народној библиотеци Србије – Ћ. БУБАЛО, *Средњовековни архив*, 273–274). Ровински је наводи у списковима преписа у Гавриловом зборнику (П. РОВИНСКИ, *О данашњем стању*, 438 – бр. 7; чланак у *Гласу Црногорца* бр. 12 за 1887 – бр. 10), а нешто касније даје и извод са аукторовим описом преправке (уместо „бршланова стена“ треба „јевва-стена“ / „евва-стена“) и датумом: П. РОВИНСКИЙ, *Черногория в ея прошлом и настоящем* 1, Санктпетербург 1888, 729 [P. ROVINSKIJ, *Černogorija v eja prošlom i nastojaščem* 1, Sanktpeterburg 1888].

ствари је *пергамент бр. 2*, који је издао његов отац Милутин са готово идентичним одредбама.⁶⁸ Напред смо већ изнели закључак да се у овом случају не ради о једној дипломатичкој јединици у два примерка, већ о две повеље два различита ауктора. Тај закључак се заснива на упоредној анализи њиховог садржаја, који се у оба документа највећим делом могао утврдити, и то аутопсијом и уз помоћ већ помињаних извода и издања (Дучић, Ровински, Јастребов). У оквиру истоветног формулара (аренга, санкција, короборација), очекивана разлика запажа се најпре у интитулацији и експозицији: Милутин је титулисан као „краљ Српских земаља и Поморских“, а уместо помена очеве дозволе за извршење правног чина (ред 16. у нашој повељи) одмах се прелази на диспозицију.⁶⁹ Одељак његове повеље у коме се помињу даровнице претходника реконструисан је на основу Гавриловог преписа и (непотпуног) Дучићевог извода. Управо је тај део у нашем документу тешко оштећен, тако да се текст може само наслутити (в. горе нап. 48), али је и на основу видљивих остатака јасно да формулације у две повеље нису једнаке. Разликују се и потписи: синовљев гласи „Стефан Урош краљ“, а очев „Стефан Урош краљ Богом постављени“, при чему треба приметити да Стефан (Дечански) истом (краћом) формулом потписује горе поменућу исправу коју је манастиру Врањини издао касније за село Брчеле.⁷⁰ Диспозиција Милутинове повеље дословно преноси текст предлошка, али на његовом крају, а пре почетка санкције, садржи и додаток о даровању (још) једног „работника“ са децом манастиру Врањини.⁷¹

⁶⁸ За коментар о овом документу в. Ђ. БУБАЛО, Средњовековни архив, 257–259.

⁶⁹ Текст Милутинове повеље цитирамо према *Зборник*, 424–425.

⁷⁰ За издања и коментар повеље о Брчелима (АБО НМЦГ *пергамент бр. 1*, сада у Историјском музеју, такође на Цетињу) в. горе нап. 65. Увидом у документе стичемо и утисак да су оба потписа Стефана (Дечанског) у повељама за Врањину исписана истом руком. Иако су слова на *пергаменту бр. 7* изведена нешто уредније и прецизније, чини се да по свом облику, као и по „избору“ и изгледу лигатура, одговарају онима из *пергамента бр. 1* (нарочито позиција „w“ у речи „Урош“ и надредно „л“ у речи „крал“; црно-бели снимак овог документа, на коме се виде само делови потписа, објавио је Б. ШЕКУЛАРАЦ, *Врањинске повеље*, 61).

⁷¹ У овом додатку налази се и најстарији познати помен „Црне Горе“ као географске области у Зети („И још придах од Црне Горе од Арбанаса Васиља са децом...“), на шта је указао још И. ЈАСТРЕБОВ, *Податци за историју српске цркве. Из путничког записника*, Београд 1879, 205–212, стр. 211 [И. ЈАСТРЕБОВ, *Podatci za istoriju srpske crkve. Iz putničkog zapisnika*, Beograd 1879, 205–212] (уп. Б. ШЕКУЛАРАЦ, *Дукљанско-зетске повеље*, 16–17).

То што је краљ Милутин уопште издао потврду синовљевих дарова за манастир Врађину, не помињући притом његову повељу, последица је специфичних историјских околности. Догодило се то после фебруара 1314, када је након неуспеле побуне против оца у Зети Стефан осуђен на казну ослепљења и послат у изгнанство у Цариград, на двор цара Андроника II.⁷² Његови поклони потврђени су прећутно, као својеврсна *damnatio memoriae* протераног побуњеника. Ови догађаји означавају *terminus ante quem* настанка Стефанове исправе као „господина Далмације, Травуније и Захумља“, на шта је у нашој науци већ указано.⁷³ Питања о којима се још може дискутовати односе се на *terminus post quem* Стефанове повеље, као и на његову титулу у време док је „господовао Зетом“.

Стефанов боравак са оцем у приморју посведочен је у повељи манастиру Св. Марије Ратачке од 15. марта 1306(?), која према закључку Смиље Марјановић-Душанић представља (индиректну) потврду смене власти у Зети: уместо краљице Јелене, намесник те области сада је постао Милутинов син, у међувремену одређен за престолонаследника.⁷⁴ Остала су, међутим, неслагања о томе да ли је и од када носио титулу краља. У то не сумња Марјановић-Душанић, приписујући му чак титулу „младог“ краља, коју би требало да је стекао „највероватније“ крајем 1308, док га Бубало види само као

⁷² За ове догађаје, уз подробну анализу релевантних извора, в. М. МАЛОВИЋ, Стефан Дечански и Зета, *ИЗ* 52 (1979) 5–69, стр. 19–23 [M. MALOVIĆ, Stefan Dečanski i Zeta, *IZ* 52 (1979) 5–69] и С. МАРЈАНОВИЋ-ДУШАНИЋ, *Свети краљ. Култ Стефана Дечанског*, Београд 2007, 236–244 [S. MARJANOVIĆ-DUŠANIĆ, *Sveti kralj. Kult Stefana Dečanskog*, Beograd 2007].

⁷³ Ђ. БУБАЛО, Средњовековни архив, 253–254. Да Милутинову потврду с обзиром на наведене околности треба датовати после фебруара 1314. закључила је С. МАРЈАНОВИЋ-ДУШАНИЋ, *Владарска идеологија Немањића. Дипломатичка студија*, Београд 1997, 136–137 [S. MARJANOVIĆ-DUŠANIĆ, *Vladarska ideologija Nemanjića. Diplomatička studija*, Beograd 1997] (уп. Ђ. БУБАЛО, Средњовековни архив, 257–258).

⁷⁴ С. МАРЈАНОВИЋ-ДУШАНИЋ, *Свети краљ*, 225–226 (најновији опис и издање документа, укључујући сачуване преписе и преводе: Н. ПОРЧИЋ – Н. ИСАИЛОВИЋ, *Документи средњовековних владара Србије и Босне у венецијанским збиркама*, Београд 2019, 208–222 [N. PORČIĆ – N. ISAILOVIĆ, *Dokumenti srednjovekovnih vladara Srbije i Bosne u venecijanskim zbirkaма*, Beograd 2019]). Почетак Стефановог намесниковања у Зети у ранијим радовима датован је у 1308 (М. МАЛОВИЋ, Стефан Дечански и Зета, 15–16) и 1309. годину (Ђ. БУБАЛО, Средњовековни архив, 254).

намесника у Зети.⁷⁵ Наша повеља представља непобитан доказ да је Стефан управљао Зетом као краљ. Тако је титулисан у потпису, али и на више места у тексту документа, од којих су нека реконструисана (ред 3, 34, 39), а нека потврђена увидом у сачуване делове оштећеног пергаментa (ред 40, 44 – два пута).⁷⁶ Нема ипак доказа о његовом звању „младог“ краља, које су пре и касније имали неки наследници немањихког престола (Драгутин, Душан).⁷⁷

Као ратачка повеља, тако и врањинска о Орахову представља (барем делом) потврду дарова бивше владарке у Зети, уз давање нових прилога. Иако је текст изгубљен управо на местима где се наводе исправе претходника, а у том делу се изгледа не подудара са одговарајућим пасажима у Милутиновом документу да би се могао реконструисати, један поклон краљице Јелене готово дословно се понавља – годишњи приход од трга у Св. Срђу (в. горе код нап. 59–67 и нап. 61). Осим тога, напред смо већ указали и на преузимање формулара из њене исправе у делу аренге, световној санкцији и корборацији. С обзиром на наведене околности, може се претпоставити да је Стефан даровао Врађину убрзо по преузимању власти у приморју, можда већ 1306, или 1308, ако прихватимо мишљење да је те године постао краљ у Зети. У недостатку поузданијег ослонца,

⁷⁵ С. МАРЈАНОВИЋ-ДУШАНИЋ, *Свети краљ*, 226, 228; Ћ. БУБАЛО, Средњовековни архив, 254 и нап. 21. М. МАЛОВИЋ, Стефан Дечански и Зета, 15–19 даје преглед извора о Стефановом положају у Зети, али не доноси закључке о његовој титули.

⁷⁶ Према томе би исказ о записивању наше повеље „када не бих краљем“ у исправи о селу Брчели (в. горе код нап. 63–67 и нап. 65) требало да се односи на титулу коју је стекао после очеве смрти 1321. године.

⁷⁷ Уверење о Стефановој титули „младог“ краља почивало је између осталог на погрешној атрибуцији Душанове повеље Врађини о селу Трнову (део потписа: ... „краљ млади Душан“...), коју је Б. ШЕКУЛАРАЦ, *Врањинске повеље*, 55–58 приписао Стефану Урошу III, а његов закључак преузела С. МАРЈАНОВИЋ-ДУШАНИЋ, *Свети краљ*, 228 (уп. ИСТА, Преузимање власти у отачаству. Два краљевства, *Свети краљ Милутин: владар на раскршћима светова*, прир. С. ПИРИВАТРИЋ – С. МАРЈАНОВИЋ-ДУШАНИЋ – Д. ПОПОВИЋ, Београд 2022, 49–78, стр. 76 и нап. 81 [S. MARJANOVIĆ-DUŠANIĆ, *Preuzimanje vlasti u otačastvu. Dva kraljevstva, Sveti kralj Milutin: vladar na raskršćima svetova*, прир. S. PIRIVATRIĆ – S. MARJANOVIĆ-DUŠANIĆ – D. PEROVIĆ, Београд 2022, 49–78]). О овој исправи и идентификацији њеног ауктора младог краља Стефана Душана захваљујући читању Ровинског в. Ћ. БУБАЛО, Средњовековни архив, 261–263. У вези са Милутиновим синем треба приметити и да би било необично називати особу стару 30 или више година „младим“ краљем (доказе у прилог 1275. као вероватној години Стефановог рођења саопштава С. МАРЈАНОВИЋ-ДУШАНИЋ, *Свети краљ*, 205–212).

његова повеља може се датовати у шири распон између 1306/08. и 1314. године.⁷⁸

На крају ове анализе изнећемо и закључак да је повеља престолонаследника Стефана Врањини састављена у самом манастиру. Он се заснива на анализи спољашњих и унутрашњих обележја, од којих смо нека представили у опису документа и његовог формулара, као и на општој представи о активној улози дестинатара у дипломатичкој продукцији средњовековних „канцеларија“.⁷⁹ Поређењем рукописа са другим пергаментима у АБО НМЦГ стичемо утисак да је повеље сина и оца о Орахову написао исти писар. У то нас уверава у оба документа присутни уредни полуустав са неколико карактеристичних слова као што су „троного ж“, издужено „ук“ (ou), или широко „м“. И у каснијим врањинским повељама које су издали Стефан (Дечански) и Душан јавља се исти тип писма, а могу се запазити и поједине типичне графеме.⁸⁰ Ипак, за поуздану упоредну палеографску анализу пергамената цетињског фонда, с обзиром на њихово стање, потребни су посебни услови, тако да за ову прилику морамо остати при констатацији о заједничком рукопису најмање две од тих исправа – наше повеље и њене потврде коју је издао краљ Милутин. Заједнички им је и поступак припреме пергамена за писање: урезивање линија за редове, као и оквира за читав текст, што смо уосталом могли да запазимо и на *пергаменту бр. 6* (повеља краља Душана).

Наведене налазе који указују на локалну (манастирску) традицију у изради даровних повеља допуњују паралеле у унутрашњим

⁷⁸ Ако нејасна слова у 45. реду заиста представљају остатак датума (8. децембар? – в. горе код нап. 59–62 и нап. 56), *terminus ante quem* могао би се померити на 1313. годину.

⁷⁹ О улози дестинатара у изради докумената в. W. HUSCHNER, *Stand und Perspektiven der Historischen Grundwissenschaften. Kaiser- und Königsurkunden, Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde* 66 (2020) 357–388, стр. 366–374. Уп. Ж. ВУЈОШЕВИЋ, *Српска владарска канцеларија у средњем веку. Студија из упоредне дипломатике* (рукопис докторске дисертације, одбрањене у Београду 2016), 41–44 [Ž. VUJOŠEVIĆ, *Srpska vladarska kancelarija u srednjem veku. Studija iz uporedne diplomatike* (rukopis doktorske disertacije, odbranjene u Beogradu 2016)]; Ž. VUJOŠEVIĆ, *Das Phänomen Herrscherkanzlei im mittelalterlichen Serbien, Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde* 66 (2020) 239–276, стр. 241–243.

⁸⁰ Реч је о повељама Стефана (Дечанског) о селу Брчели (АБО НМЦГ *пергамент бр. 1*), младог краља Душана (АБО НМЦГ *пергамент бр. 8*) и краља Душана вероватно из 1340 (АБО НМЦГ *пергамент бр. 6*). За опис и коментар ових исправа в. горе нап. 65, 77 и 23.

обележјима односних докумената. Напред смо већ истакли да исправа престолонаследника Стефана користи делове формулара претходних даровница, које су издали краљ Владислав и краљица Јелена, а да је њен текст готово у потпуности пренет у Милутинову потврду. Овде можемо додати континуитет присуства одређених елемената и у каснијим повељама Стефана (Дечанског) и Душана, и то не у аренги и диспозицији, које у тим случајевима представљају одраз специфичних историјских околности, односно конкретних правних одлука, већ у санкцији.⁸¹ Готово идентичан формулар санкције, као јединствена комбинација духовних и материјалних казни, употребљен је у свих пет врањинских исправа издатих између времена Стефановог намесништва и Душановог краљевања. Као „осветнике“ на небу помиње Бога, Богородицу, часни крст и св. Николу, док преступничкој властели прети „гневом и наказанијем од краљевства ми“ и глобом од 300 перпера.⁸²

⁸¹ Аренга и експозиција у повељи Стефана (Дечанског) о Брчелима су другачије у односу на оне у претходним документима, али их преузима Душанова даровница из 1340(?). Текст у коме се уз захвалност св. Николи за избављење описује страдање од оца, као и чињеница да дарови које је ауктор раније дао манастиру нису поништени, већ потврђени „родитељем краљевства ми“, одговарао је обојци издавача (за издања ових докумената в. горе нап. 65 и Б. ЗАРКОВИЋ, Повеља краља Стефана Душана којом прилаже Манастиру Врањини село Брчеле, *ССА* 15 (2016) 29–43, стр. 32–33 [В. ZARKOVIĆ, Povelja kralja Stefana Dušana kojom prilaze Manastiru Vranjini selo Brčele, *SSA* 15 (2016) 29–43]).

⁸² На тешко оштећеном пергаменту Душанове младокраљевске повеље засада се не може реконструисати духовна санкција, а према Шекуларчевом читању закључујемо да су материјалне казне исте као у осталим документима: Б. ШЕКУЛАРАЦ, *Врањинске повеље*, 56. Комбинација „гнева и наказанија“ и новчане глобе, али у износу од 500 перпера, налази се и у три повеље Стефана (Дечанског) за Дубровник: Н. ПОРЧИЋ, *Документи српских средњовековних владара у дубровачким збиркама: доба Немањића*, Београд 2017, 192–193, 198–200 (бр. 36, 41 и 43) [Н. PORČIĆ, *Dokumenti srpskih srednjovekovnih vladara u dubrovačkim zbirkama: doba Nemanjića*, Београд 2017]. У тим случајевима, међутим, то је и једина врста казне за прекршиоце одредаба повеље. Оба типа санкције, световну и духовну, колико је нама познато, садржи само још једна Стефанова повеља, издата Хиландару у септембру 1327: преступник треба да се „распе и накаже“, да плати 500 перпера и „да је неверан“; следи претња „осветницима“ на небу, другачије срочена и са другачијим елементима од оне у врањинским повељама (издање: С. МИШИЋ, Хрисовуља краља Стефана Уроша III Хиландару о спору око међа Крушевске метохије, *ССА* 3 (2004) 3–17, стр. 5–7 [S. MIŠIĆ, Hrisovulja kralja Stefana Uroša III Hilandaru o sporu oko međa Kruševske metohije, *SSA* 3 (2004) 3–17]). Износ од 300 перпера новчане казне се у немањићком дипломатичком фонду јавља ретко. Осим у врањинским пове-

Конечно, уверење о изради повеље у манастирском скрипторијуму оснажује и чињеница да је потпис изведен преко неколико последњих редова текста, укључујући оне који су додати накнадно (в. горе опис документа). Овај налаз, уз све напред изложено, наводи на закључак да је исправа, припремљена и исписана од дестинатара, готова предата ауктору на оверу.⁸³ Ако је веровати податку из експозиције (ред 15), то је учињено приликом Стефанове посете Св. Николи, када је ова обитељ на обали Скадарског језера од новог владара добила потврду дарова претходника, као и нове поседе и приходе. Тако се и наша повеља убројала у серију докумената који својом фреквентношћу у континуитету дужем од 100 година, као и особеностима дипломатичке природе, сведоче о Врањинском манастиру као једном од најзначајнијих ослонаца немањихке власти у Зети.

Остаје нам да се укратко осврнемо на најважније резултате овог рада. Повеља Стефана Уроша (Дечанског) као престолонаследника у Зети манастиру Св. Николе на Врањини сачувана је у АБО НМЦГ на Цетињу као *пергамент бр. 7*. Њен се препис по свему судећи није налазио у Гавриловом зборнику, а њена идентификација је због оскудних и противречних података саопштаних у науци била веома отежана. Документ је издат вероватно убрзо по Стефановом преузимању власти у приморју пошто је стекао краљевску титулу 1306. или 1308. године, а најкасније почетком 1314, када је после не-

љама, регистровани смо га само у још две исправе из времена краља Стефана Душана: у хиландарској компилацији (Хил. 141/143; Свт. 10) Милутинових и Душанових повеља (А. ФОСТИКОВ, Збирна повеља краљева Милутина и Стефана Душана Хиландару, *ССА* 13 (2014) 79–142, стр. 95 – место у издању; стр. 112, нап. 68 – коментар [А. FOSTIKOV, Zbirna povelja kraljeva Milutina i Stefana Dušana Hilandaru, *SSA* 13 (2014) 79–142]) и у даровници манастиру Св. Богородице код Тетова из 1343. У овој другој се не помиње у оквиру санкције, већ у диспозицији, и односи се само на један од поклоњених поседа (М. КОПРИВИЦА, Хрисовуља краља Стефана Душана Хтетовском манастиру, *ССА* 13 (2014) 143–179, стр. 151, ред 1396–1406 – место у издању [М. KOPRIVICA, Hrisovulja kralja Stefana Dušana Htetovskom manastiru, *SSA* 13 (2014) 143–179]).

⁸³ Може се помишљати да је овера у овом случају изведена својеручним потписом краља Стефана Уроша. Осим сличности са оним у повељи истог ауктора о селу Брчели, на шта смо горе већ указали (нап. 70), он по формули и облику слова подсећа и на потписе неколико његових докумената за Дубровник. То су најпре повеља од 25. марта 1326, издата такође у Зети, али и некалиграфски изведене сигнатуре у четири писма (за ове документе види Н. ПОРЧИЋ, *Документи*, 197, 199–205, бр. 40, 43, 44, 46 и 47, снимци на т. 37–40; на стр. 125 аутор се по овом питању изјашњава нешто другачије: у потписима поменута четири писма – бр. 40, 44, 46 и 47 – исту руку препознаје само у последња два).

успеле побуне против оца протеран у Цариград. У то време краљ Милутин је манастиру издао (прећутну) потврду синовљеве повеље готово истог садржаја, сачувану у истој збирци и такође тешко оштећену. Захваљујући њеном позном препису који је у међувремену публикован, могуће је реконструисати и највећи део текста Стефанове исправе на изгубљеним деловима пергамента.

Žarko Vujošević

**CHARTER OF THE HEIR TO THE THRONE
STEFAN UROŠ (DEČANSKI) FOR THE
MONASTERY OF VRANJINA**

Summary

The paper examines *Parchment nr. 7* of the Archival and Library department of the National Museum of Montenegro (ABO NMCG) in Cetinje. This item is part of a parchment collection preserved in very bad condition, due to the fact that between 1918 and 1923 it was buried in the yard of the former king's residence. After multiple confusions and incorrect attributions in previous research, it can currently be determined that *Parchment nr. 7* is in fact the document mentioned by Nićifor Dučić (1870) as the one of the "Lord of Dalmatia, Travunija, and Zahumlje" – i.e. the heir to the Serbian throne Stefan Uroš III (Dečanski). He had issued it to the monastery of St. Nicholas on the (former) island of Vranjina on Lake Scutari as the king in Zeta between 1306/08 and February 1314, when he was expelled to Constantinople following to the failed uprising against his father, king Milutin, who eventually confirmed the son's donations with his own charter (ABO NMCG *Parchment nr. 2*). The content analysis, especially the identification of the word "Dalmatia" and the detected differences in the text, including the signature, show that *Parchment nr. 7* and *Parchment nr. 2* are not two copies of one and the same diplomatic unit, but actually two separate units. As the latter had been transcribed to "Gavrilo's compilation" in 1721, the text reconstruction of both heavily damaged parchments is largely possible. Based on that and direct examination of the document, the first edition of the almost complete text of Stefan's charter can be given here.

The monastery on Vranjina is granted the village Orahovo, the locality of Štititare and the mountain Selca with serfs – all possessions in the wider area of the west-southwest coast of Lake Scutari – as well as part of the income from the market of St. Sergius and one unknown toll. The document provides clear evidence of Stefan's rule in Zeta with the title of king, which is attested not only in the signature, but also in several places in the text. Both external and internal features of the charter indicate that it had been prepared and written down by the recipient and given to the actor to be confirmed by his (autograph?) signature and probably a (in the meantime lost) seal.

Keywords: Stefan Uroš III (Dečanski), Vranjina, Zeta, Cetinje, charter, edition, diplomatic analysis.

Чланак примљен: 29. јула 2023.

Чланак прихваћен: 9. октобра 2023.